

POSTANOWIENIE

Dnia 5 grudnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Anna Owczarek (sprawozdawca)

SSN Karol Weitz

Protokolant Iwona Budzik

w sprawie z wniosku Z. L.
przy uczestnictwie M. L.
o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku,
na posiedzeniu jawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 5 grudnia 2019 r.,
przy udziale prokuratora Joanny Ostrowskiej delegowanej do Prokuratury Krajowej
na skutek zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Sąd Okręgowy w K.
postanowieniem z dnia 3 października 2018 r., sygn. akt IV Ca (...),

"Czy niemożność powołania się przez osobę będącą uczestnikiem postępowania w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku w tymże postępowaniu na okoliczności istotne dla porządku dziedziczenia, będąca wyłącznym następstwem braku zawiadomienia tej osoby o terminie rozprawy i pozbawienia jej możliwości działania, stanowi podstawę dla wywiedzenia i rozpoznania skargi o wznowienie postępowania w oparciu o przepis art. 524 § 1 k.p.c. w zw. z art. 401 pkt 2 k.p.c. w terminie trzymiesięcznym od dowiedzenia się o podstawie wznowienia, czy też stanowi podstawę dla wywiedzenia i rozpoznania wniosku o zmianę stwierdzenia nabycia spadku w oparciu o art. 679 § 1 pkt 2 k.p.c. w tam przewidzianym terminie rocznym,

nadto,

w razie udzielenia odpowiedzi, iż wyłącznie właściwym jest w takim wypadku tryb przewidziany w art. 679 § 1 pkt 2 k.p.c. - czy termin roczny o jakim mowa w tym przepisie należy liczyć od chwili uzyskania przez uczestnika możliwości działania, bez względu na datę powzięcia przez uczestnika wiadomości o istnieniu wymienionych na wstępie, okoliczności istotnych dla porządku dziedziczenia?"

odmawia podjęcia uchwały.

UZASADNIENIE

Z. L. złożyła w Sądzie Rejonowym w B. pismo zatytułowane „wniosek o wznowienie postępowania”, dotycząca sprawy o stwierdzenie nabycia spadku po K. L., zakończonej prawomocnym postanowieniem Sądu Rejonowego w B. z dnia 26 sierpnia 2015 r., sygn. akt I Ns (...). Jako podstawę wskazała uniemożliwienie jej uczestniczenia przez nią w powyższym postępowaniu na skutek nie doręczenia odpisu wniosku i nie zawiadomienia o terminie rozprawy. Wnioskodawczyni twierdziła, że następstwem tych uchybień było naruszenie jej praw majątkowych, wynikające z niemożności przedstawienia testamentu spadkodawcy K. L., powołującego ją do dziedziczenia w całości, gdyż gdy wskazane postanowienie stwierdza, że nabyła spadek w 1/2 części na podstawie ustawy.

Sąd Rejonowy w B. zakwalifikował pismo Z. L. jako wniosek o zmianę stwierdzenia nabycia spadku, złożony na podstawie art. 679 k.p.c., i postanowieniem z dnia 28 lutego 2018 r. zmienił postanowienie z dnia 26 sierpnia 2015 r., stwierdzając, że spadek po K. L. nabyła na podstawie testamentu własnoręcznego z dnia 3 marca 2014 r. żona Z. L. w całości.

Sąd ustalił, że Z. L. wprawdzie została wskazana jako uczestniczka, w złożonym przez M. L. (syna spadkodawcy) wniosku wszczynającym postępowanie w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po K. L. (sygn. akt I Ns (...)), ale na skutek nie doręczenia odpisu wniosku i nie zawiadomienia o terminie rozprawy nie wiedziała o sprawie i nie brała w niej udziału. Przyjął, że Z. L. nie była uczestniczką tego postępowania, co oznacza brak ograniczeń podstaw i terminu złożenia wniosku o zmianę stwierdzenia nabycia spadku na podstawie art. 679 § 1 zd. 2 k.p.c. Stwierdził, po przeprowadzeniu postępowania dowodowego dotyczącego autentyczności testamentu, że wyznacza on w sposób odmienny od stwierdzonego uprzednio porządek dziedziczenia po K. L.

Sąd Okręgowy w K., rozpoznając apelację M. L. powziął poważne wątpliwości, które sformułował w zagadnieniu prawnym przedstawionym Sądowi Najwyższemu na podstawie art. 390 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Odmienne jak Sąd pierwszej instancji przyjął, iż Z. L. na skutek wskazania we wniosku jako osoby

zainteresowanej uzyskała status uczestnika w tym postępowaniu, niezależnie od tego czy i z jakich przyczyn nie brała w nim aktywnego udziału. Podkreślił, że „nie wyklucza, ale i nie potwierdza” czy została ona prawidłowo powiadomiona o wszczęciu postępowania, wyznaczonym terminie rozprawy oraz czy w ogóle wiedziała o postępowaniu i nie wykluczył, iż kwestia tych doręczeń będzie wymagała zbadania w dalszym toku postępowania. Stwierdził jednak, że konieczne jest wcześniejsze wyjaśnienie, czy pismo Z. L. powinno być zakwalifikowane i rozpoznane jako wniosek o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku (art. 679 k.p.c.) czy skarga o wznowienie postępowania (art. 524 § 1 i 2 w zw. z art. 399 i nast. k.p.c.). Przytaczając trzy rozbieżne propozycje wykładni art. 679 § 1 k.p.c. sformułował zagadnienie prawne jako wątpliwość, czy niemożność powołania się przez osobę, będącą uczestnikiem postępowania w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, na okoliczności istotne dla porządku dziedziczenia, będąca wyłącznym następstwem braku zawiadomienia o terminie rozprawy i pozbawienia możliwości działania, stanowi podstawę do wywiedzenia i rozpoznania skargi o wznowienie postępowania w oparciu o przepis art. 524 § 1 w zw. z art. 401 pkt 2 k.p.c. w terminie trzymiesięcznym od dowiedzenia się o podstawie wznowienia, czy stanowi podstawę do wywiedzenia i rozpoznania wniosku o zmianę stwierdzenia nabycia spadku w oparciu o art. 679 § 1 pkt 2 k.p.c. w terminie rocznym. Wskazał, że w wypadku przyjęcia, iż właściwe jest postępowanie o zmianę stwierdzenia nabycia spadku, rozstrzygnąć należy czy termin roczny powinno się liczyć od chwili uzyskania przez uczestnika możliwości działania, bez względu na datę powzięcia przez niego wiadomości o istnieniu okoliczności istotnych dla porządku dziedziczenia, czy też początek biegu terminu powinien być określany „przy użyciu jakichś innych (inaczej postrzeganych) determinantów”.

Sąd Najwyższy zważył:

Zgodnie z art. 390 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., jeżeli przy rozpoznawaniu apelacji powstanie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sąd drugiej instancji może je przedstawić do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Przepis ten stanowi odstępstwo od konstytucyjnej zasady niezawisłości sądów, zatem wymaga ścisłej wykładni, bez koncesji na rzecz argumentów o nastawieniu celowościowym lub utylitarnym (por. m.in. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia

17 kwietnia 2009 r., III CZP 10/09, nie publ.). Konsekwentnie przyjęto, że dopuszczalne jest jedynie przedstawianie zagadnień dotyczących wykładni przepisów prawa materialnego lub procesowego mających zastosowanie w wystarczająco ustalonym stanie faktycznym sprawy, przy czym każdorazowo konieczne jest stwierdzenie, że ich rozstrzygnięcie jest niezbędne do rozpoznania środka odwoławczego (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 1996r., III CZP 91/96, OSNC 1997, nr 1, poz. 9, z dnia 14 listopada 2006 r., III CZP 84/06, nie publ., z dnia 16 maja 2008 r., III CZP 67/08, nie publ., z dnia 28 sierpnia 2008 r., III CZP 67/08, nie publ., z dnia 22 stycznia 2009 r., III CZP 120/08, nie publ.). Zagadnienie prawne nie może się sprowadzać do pytania o możliwy sposób rozstrzygnięcia sprawy (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2007 r., III UZP 1/07, OSNP 2008, nr 3-4, poz. 49). Powinnością sądu drugiej instancji jest wykazanie, że występują uzasadnione wątpliwości interpretacyjne, zwłaszcza rozbieżność orzecznictwa, wymagające zajęcia stanowiska przez Sąd Najwyższy (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2006 r., III UZP 6/06, z dnia 25 stycznia 2007 r., III CZP 100/06, z dnia 22 lutego 2007 r., III CZP 163/06 – nie publ.).

Niezbędnym warunkiem podjęcia przez Sąd Najwyższy uchwały jest, obok spełnienia przesłanek merytorycznych, prawidłowość formalna postanowienia o przedstawieniu zagadnienia prawnego. Zgodnie z art. 669 k.p.c. sąd spadku wydaje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po przeprowadzeniu rozprawy. Postępowanie o zmianę lub uchylenie postanowienia w tym przedmiocie stanowi rodzaj sprawy o stwierdzenia nabycia spadku, o czym świadczy zbieżność przedmiotu regulacji oraz wykładnia systemowa (art. 679 k.p.c. jest zamieszczony w rozdziale 8. Stwierdzenie nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego, Działu IV. Księgi drugiej kodeksu postępowania cywilnego). W postępowaniu apelacyjnym podstawą wyznaczenia rozprawy jest art. 375 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. (por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2002 r., III CZP 3/02, OSNC 2002, nr 12, poz.145). Konsekwentnie, postanowienie o przedstawieniu Sądowi Najwyższemu zagadnienia prawnego w obecnej sprawie mogło być wydane tylko na rozprawie, która następnie podlegała by odroczeniu z tej przyczyny (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2005 r.,

III CZP 93/04, nie publ., z dnia 22 listopada 2007 r., III CZP 99/07, nie publ.). Zaniechanie wyznaczenia rozprawy i podjęcie postanowienia na posiedzeniu niejawnym doprowadziło ponadto do pozbawienia stron możliwości wypowiedzenia się na rozprawie w przedmiocie kwestii przekazanej do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem judykatury, taka wadliwość formalna postanowienia sądu drugiej instancji, stanowi podstawę odmowy podjęcia uchwały (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1978 r., III CZP 64/78, OSPiKA 1979, nr 5, poz. 84, z dnia 18 marca 2005 r., III CZP 93/04, nie publ., z dnia 22 listopada 2007 r., III CZP 99/07, nie publ., z dnia 19 marca 2009 r., III CZP 11/09, nie publ., z dnia 12 sierpnia 2009 r., I PZP 8/09, OSNP 2011, nr 3-4, poz. 375, z dnia 5 października 2016 r., III CZP 52/16, OSNC 2017, nr 7-8, poz. 83, z dnia 19 października 2017 r., III CZP 51/17, nie publ., z dnia 19 października 2018 r., III CZP 44/18, nie publ.).

Kolejną przyczyną odmowy podjęcia uchwały przez Sąd Najwyższy jest oczywiście wadliwe sformułowanie przedstawionego zagadnienia prawnego. Po pierwsze podstawą wykładni przepisu prawa musi być jednoznacznie ustalony stan faktyczny uzasadniający jego zastosowanie. Brak stanowczych ustaleń co do prawidłowości doręczenia wniosku i zawiadomienia o terminie rozprawy oznacza, że obecnie podstawa faktyczna rozstrzygnięcia ma charakter hipotetyczny, uniemożliwiając dokonanie oceny właściwej dla rozstrzygnięcia normy prawnej. Prawidłowe ustalenia Sądu, w indywidualnych okolicznościach rozpoznawanej sprawy, mogłyby ponadto doprowadzić do uznania wątpliwości przedstawionych w zagadnieniach w znaczącej części za bezprzedmiotowe. Po drugie – sąd powszechny nie może zwracać się do Sądu Najwyższego o wyjaśnienie z jakiego środka ochrony prawnej powinna skorzystać strona i jak należy zakwalifikować jej czynność procesową wszczynającą postępowanie, do tego zaś sprowadza się zapytanie, czy określone okoliczności faktyczne stanowią „podstawę dla wywiedzenia i rozpoznania” skargi o wznowienie postępowania w oparciu o przepis art. 524 § 1 w zw. z art. 401 pkt 2 k.p.c. albo wniosku o zmianę stwierdzenia nabycia spadku w oparciu o art. 679 § 1 pkt 2 k.p.c. Wątpliwości te są wariantowe i nie odpowiadają pojęciu „zagadnienia prawnego” w rozumieniu art. 390 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. W zasadniczej części dotyczącej oznaczenia przedmiotu

postępowania, powinny być ponadto rozstrzygnięte przez Sąd już na jego etapie wstępnym, przy czym, z uwagi na niejednoznaczność oznaczenia rodzaju pisma procesowego i treści żądania, po uprzednim udzieleniu osobie je wnoszącej niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych (art. 5 k.p.c.). Ubocznie zauważyć trzeba, że art. 679 § 1 k.p.c. nie zawiera jednostki redakcyjnej oznaczonej jako „pkt 2”.

Niezależnie od powyższych podstaw Sąd Najwyższy zauważa, że wątpliwości budzi arbitralne stwierdzenie Sądu drugiej instancji, że Z. L. była uczestniczką postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, bowiem „będąc osobą zainteresowaną została wskazana (zgłoszona) jako uczestniczka postępowania we wniosku inicjującym postępowanie spadkowe” i „miała tym samym status uczestnika w owym postępowaniu i to niezależnie od tego czy (i z jakich przyczyn) nie brała w nim aktywnego udziału”. Przepisy kodeksu postępowania cywilnego nie uzasadniają tak jednoznacznego stanowiska. Przypomnieć należy, że w postępowaniu nieprocesowym, w którym istotne znaczenie mają elementy publicznoprawne, odróżnia się pojęcie „zainteresowanego w sprawie”, jako każdego, czyjego prawa dotyczy wynik postępowania, i „uczestnika”. Piśmiennictwo podkreśla, że krąg podmiotów mogących być uczestnikami postępowania wyznacza nie wola podmiotu inicjującego postępowanie, tylko obiektywne kryteria bądź wprost przepis ustawy (zasada uczestnictwa), a na sądzie w zakresie zapewnienia ich udziału w sprawie ciążą określone obowiązki. We wniosku o wszczęcie postępowania wymienia się, zamiast pozwanego jak w pozwie, zainteresowanych w sprawie (art. 511 § 1 k.p.c.). Przepisy przewidują wprost, że zainteresowany w sprawie staje się uczestnikiem przez sam fakt wzięcia udziału w każdym stanie sprawy aż do zakończenia postępowania w drugiej instancji z własnej inicjatywy (art. 510 § 1 k.p.c.) albo przez wezwanie do wzięcia udziału w sprawie przez sąd (art. 510 § 2 k.p.c.). Brak podobnej regulacji w odniesieniu do zainteresowanego wskazanego we wniosku inicjującym postępowanie, stanowił podstawę wątpliwości czy i kiedy staje się on uczestnikiem postępowania, w szczególności czy niezbędna jest dodatkowa czynność i ewentualnie jakiego podmiotu. W judykaturze przyjęto, że w odniesieniu do takich podmiotów, oraz szczególnej kategorii uczestników z mocy ustawy, konieczny jest indywidualny akt

procesowy podnoszący dany podmiot do roli uczestnika postępowania (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 2010 r., III CZP 112/09, OSNC 2010, nr 7-8, poz. 98). Utrwalona praktyka orzecznicza odstąpiła od wydawania w tym przedmiocie przez sądy rozstrzygnięć o charakterze pozytywnym, ograniczając je do postanowień o odmowie dopuszczenia do wzięcia udziału w sprawie lub zwolnienia od udziału w sprawie, podejmowanych z urzędu albo na wniosek. Za czynność o istotnym znaczeniu procesowym dla przekształcenia statusu zainteresowanego, wskazanego przez wnioskodawcę, w uczestnika uznano natomiast doręczenie za pośrednictwem sądu odpisu wniosku (por. uzasadnienie uchwały z dnia 20 kwietnia 2010 r., III CZP 112/09, uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2000 r., II CKN 740/98, nie publ.). Umożliwia ona bowiem z jednej strony zakwestionowanie wobec sądu przymiotu „osoby zainteresowanej”, z drugiej – zajęcie stanowiska w przedmiocie wniosku i zgłoszenie ewentualnych zarzutów. Znaczące odrębności spraw rozpoznawanych w trybie procesowym i nieprocesowym, zwłaszcza związane z zasadami kontradyktoryjności, dyspozycyjności i inicjatywy procesowej, uniemożliwiają jednak odpowiednie zastosowanie dla doręczenia zainteresowanemu odpisu wniosku art. 192 k.p.c., regulującego skutki zawiśnięcia sporu wynikające z doręczenia pozwanemu odpisu pozwu. Przeciwno uznaniu osoby zainteresowanej za uczestnika, tylko w oparciu o fakt jej oznaczenia, przemawia także wyraźne brzmienie art. 514 § 2 k.p.c., który umożliwia sądowi oddalenie na posiedzeniu niejawnym wniosku, z którego treści wynika oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy, bez wzywania „zainteresowanych” do udziału w sprawie, a nie bez doręczenia uczestnikom odpisu wniosku. O tym kto jest uczestnikiem postępowania zawsze decydują ponadto kryteria formalne (procesowe), a nie stopień aktywności procesowej, w szczególności może on być całkowicie bezczynny (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2000 r., II CKN 740/98, nie publ.). Do pojęć „zainteresowany” i „uczestnik postępowania”, odwołują się wprost zarówno art. 524 k.p.c., regulujący wznowienie postępowania, jak i art. 679 k.p.c., stanowiący podstawę uchylenia lub zmiany stwierdzenia nabycia spadku. Dyrektywa konsekwencji terminologicznej (zakazu wykładni

homonimicznej) nakazuje przyjąć, że mają one takie samo znaczenie, jak w powołanych wyżej przepisach.

Z tych względów Sąd Najwyższy odmówił podjęcia uchwały.

aj